МУРОДХОНОВ Муҳаммаднур
Ўзбекистон халқаро ислом академияси талабаси
murodkhonovmukhammadnur@gmail.com

Илмий раҳбар: ЮНУСОВ Ҳайдарали
Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Давлат ва ҳуқуқ институти етакчи илмий ходими, юридик фанлар номзоди, доцент

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ РИВОЖИДА ИМОМ САРАХСИЙНИНГ ЎРНИ

РОЛЬ ИМАМА САРАХСИ В РАЗВИТИИ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

THE ROLE OF IMAM SARAKHSI IN THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL LAW

Аннотация: *Ушбу мақола XI асрда яшаб ижод қилган Муҳаммад ибн Аҳмад Абу Бакр Сарахсийнинг ҳаёти ва илмий меросига бағишланган. Сарахсий ислом ҳуқуқининг ривожланишига улкан ҳисса қўшиши билан бирга, олим Муҳаммад Шайбонийнинг "Халқаро ҳуқуқ китоби"га шарҳлар ёзиш асносида биринчи бўлиб "сияр" – "халқаро ҳуқуқ"ни ҳуқуқнинг мустақил соҳаси сифатида таърифлаган. Сарахсий асарларида ҳуқуқнинг барча жиҳатлари батафсил ёритилган.*

Калит сўзлар: *дин, ислом, халқаро ҳуқуқ, ислом ҳуқуқи, "Китобул-мабсут" (Муфассал китоб), усулул-фиққ, манбалар, фақиҳ, таълимот, мужтаҳид, "Шарҳ ас-Сияр ал-Кабир".*

Аннотация: *Статья посвящена жизни и научному наследию Мухаммада ибн Ахмада Абу Бакра Сарахси, жившего и творившего в XI веке. Сарахси внес большой вклад в развитие исламского права и интерпретируя книга ученого Мухаммада Шайбани "Китаб ас-Сияр аль-Кабир", Сарахси первым сформулировал "сияр" – "международное право" как автономную дисциплину в рамках права. Работы Сарахси охватывают все аспекты права.*

Ключевые слова*: религия, ислам, международное право, исламское право, «Китабул-мабсут» (Сборная книга), усуль-фикх, источники, правовед, учение, муджтахид, «Шарх ас-Сияр ал-Кабир».*

Annotation: *This article is dedicated to the life and scientific legacy of Muhammad ibn Ahmad Abu Bakr Sarakhsi, who lived and worked in the 11th century. Sarakhsi made a great contribution to the development of Islamic law and through interpreting scholar Muhammad Shaybani's book "Kitab al-Siyar al-Kabir", Sarakhsi was first to set forth the "Siyar" – "International Law" as an autonomous discipline within the framework of law. All aspects of law are covered in detail in Sarakhsi's works.*

Key words*: religion, Islam, domestic law, Islamic law, "Kitabul-mabsut" (Broaden book), usul-fiqh, sources, legal science, doctrine, lawmaker, "Sharh al-Siyar al-Kabir".*

КИРИШ

Инсоният тарихида мустақил сиёсий-ҳудудий тузилмалар ўзаро алоқага киришганда ва ҳамкорлик қилганда улар ўртасида юзага келадиган муносабатларни тартибга солиш зарурати пайдо бўлган. Ушбу жараён йиллар давомида халқаро тартибга солиш механизмларини ривожлантириш ҳамда умумбашарий қонун-қоидаларни ишлаб чиқишга бўлган эҳтиёжни кучайтирган. Шу боис, инсоният тарихини халқаро ҳуқуқсиз тасаввур этиб бўлмайди. Халқаро ҳуқуқ ўз номи билан халқаро ҳуқуқ экан, у тинчлик ва хавфсизликни таъминлаш ҳамда барқарор ривожланишнинг кафолати бўлиб хизмат қилади.

Охирги йилларда жаҳонда, шу жумладан юртимизда олиб борилган халқаро ҳуқуқ тарихига оид изланишлар бизни бу соҳани чуқурроқ ўрганишимизга туртки бўлди. Халқаро ҳуқуқнинг тадрижий ривожланишини ўрганар эканмиз, аввало халқаро ҳуқуқ тушунчасининг мазмун-моҳиятини чуқур англаб олишимизга тўғри келади. Чунончи, халқаро ҳуқуқ – давлатлар ва халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектларининг хоҳиш-иродасини мувофиқлаштириш йўли билан вужудга келадиган, улар ўртасидаги турли муносабатларни тартибга соладиган халқаро ҳуқуқ нормалари, халқаро шартномалар ва умум тан олинган принциплар йиғиндисидир [1:7]. Халқаро ҳуқуқ фани халқаро ҳуқуқий муносабатлар ва ҳуқуқий низомлар асосида шаклланган фан соҳасидир. Мазкур фан халқаро ҳуқуқнинг асосий мазмун-моҳияти,

тамойиллари, ривожланиш босқичларини ўзида акс эттиради.

АСОСИЙ ҚИСМ

Халқаро ҳуқуқ ғоясининг вужудга келиш тарихига қарар эканмиз, тадқиқотчилар мустақил сиёсий-ҳудудий бирликлар ўртасидаги муносабатларни тартибга солувчи умумий қоидаларнинг асосчилари сифатида Европа олимларини мисол қилиб кўрсатишади. Ғарбда XVI-XVII асрларда халқаро ҳуқуқнинг шаклланиш давридан XVIII асргача бўлган давр "**Халқаро ҳуқуқнинг эпик даври**" деб аталиб, ушбу соҳанинг машҳур олимлари етишиб чиққанлиги баён қилинади [2:21-24]. Бундай олимлар орасида Гуго Гроций, Франсиско де Витория, Алберико Жентили, Пьер Бейл ва бошқаларни кўрсатишимиз мумкин.

Табиий ҳуқуқ назариячиларидан бири бўлган нидерландиялик ҳуқуқшунос ва дипломат Гуго Гроций (Гуго Гротиус, 1583-1645) кўплаб адабиётларда "Халқаро ҳуқуқнинг отаси" деб аталади [3]. У ўзининг шоҳ асари бўлмиш "Уруш ва тинчлик қонуни" (De Jure Belli ac Pacis) китобини 1625 йилда нашр этган. Гуго Гротиус бутун Европани қамраб олган шиддатли 30 йиллик урушда бевосита қатнашади. Ушбу китоб халқаро ҳуқуқ мавжудлигининг асоси сифатида табиий ҳуқуқ назариясини кўрсатади [4]. Гроцийдан аввалроқ испаниялик илоҳиётчи Франсиско де Витория (Vitoria,1483-1546) ҳамда Суарес (Suarez, 1548-1617) каби олимларнинг асарларида халқаро ҳуқуқ соҳасининг тамал тошлари қўйилган дейишимиз мумкин.

Шу асносида Эммирих де Ваттелнинг халқаро ҳуқуққа оид "Халқлар ҳуқуқи" (Le droit des gens) китоби 1758 йилда француз тилида ёзилган бўлиб, "Халқаро ҳуқуқ"га оид анъанавий бирламчи манбалардан бири сифатида кўрилади. 1758 йилда эълон қилинган "Халқлар ҳуқуқи" бугунги кунгача француз тилида ёзилган дастлабки халқаро ҳуқуқ китоби саналади. Унинг дипломат сифатида ишлаган вақтидаги амалий тажрибаларини жамлаган ҳақиқатларни акс эттирганлиги сабабли, ушбу китоб кенг омма томонидан катта қизиқиш билан мутолаа қилинган. Ваттел Волфдан кўп илҳомланган бўса-да, табиий ҳуқуқ охир-оқибат инсоннинг асл қалби билан боғлиқ масала эканини айтган. У давлатлар ўртасидаги халқаро шартномалар ва давлатларнинг одатларини юқори ўринга қўядиган позитив ҳуқуқга асосланган халқаро ҳуқуқ фанининг асосчиларидан ҳисобланади. Эслатиб ўтиш жоизки, унинг асарларида "халқлар ҳуқуқи" лотинча, "jus gentium" (gens, gentis, "миллат", "халқ" деган маънони билдиради) якка тартибда олинган бошқа халқлар вакилларига, шу жумладан душманларга бериладиган минимал ҳуқуқларни (кейинчалик инсон ҳуқуқларга айланган) билдиради ёки умумий тартибда олинган хорижий халқлар ҳуқуқини англатади [2:23].

Эътибор беришимиз лозим бўлган асосий фикр шундан иборатки, халқаро ҳуқуққа асосланган илк фундаментал ва мукаммал асар Ғарб оламида эмас, балки бизнинг диёримизда, ҳозирги Ўзбекистоннинг шимоли-шарқида жойлашган Фарғона водийсида ёзилган.

Мазкур халқаро ҳуқуққа оид илмий қўлёзманинг тарихи Ғарб тарихидаги "халқаро ҳуқуқ отаси" Гуго Гроций томонидан ёзилган асарлардан беш аср илгари ҳамюртимиз Муҳаммад Абу Бакр Сарахсий ал-Ҳанафий томонидан битилган. Бунда ҳуқуқнинг барча соҳаларига тегишли жуда кўп масалалар, айниқса, тинчлик шартномаларини тузишдаги меъёрлар, инсон ҳуқуқлари, халқаро этика ва эстетика, халқаро ҳуқуқнинг тамойилларига асосланган таълимотлар Сарахсийнинг "Шарҳ ас-Сияр ал-Кабир" китобида таснифлаш орқали муфассал ёритиб берилганини кўрамиз. Бу ҳақиқат ўз навбатида турли асарларда ҳамда кўплаб олимлар, сиёсатчилар томонидан эътироф этилган. Хусусан, 1975 йил 14 декабрда Қоҳира университетида сўзлаган нутқида Франция Президенти Валери Жескар Д`Эстен: "Ҳуқуқ таълими соҳасида, унутмаслик лозимки, Миср ҳуқуқи ва қонунчилиги Франция анъаналарига таянса ҳам, бироқ IX-XIV асрларда ислом биринчи бўлиб халқаро ҳуқуқ фанига асос солиш йўлида илк қадамларни қўйган эдики, буни бутун дунё тан олади", деган эди.

Ҳанафий мазҳабининг буюк фақиҳларидан бири "Шамс ул-Аимма" ("имомлар қуёши") Абу Бакр Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Аби Саҳл Сарахсий Моваройуннаҳрда (тахминан 400/1010 йилда туғилиб, 490/1096 йилда вафот этган)

ISSN 2181-9572

[5:18] . Бу вақтда Мовароуннаҳрда(ما وراء النهر) Қорахонийлар сулоласи (927-1212) ҳукмронлик қиларди. Муҳаммад болалигидан илмга чанқоқ ва ўткир зеҳнли бўлган. Сарахсда бошланғич диний таълимни чиқариб, Қуръони каримни тўлиқ ёд олган, ҳадис, сарф, наҳв (граматика), балоғат илмларини эгаллаган. Кейинчалик у Мовароуннаҳрнинг турли шаҳарларида, жумладан, Самарқанд ва Бухорода илмини такомиллаштирган. Бухорода узоқ муддат яшаган. Абу Муҳаммад Абдулазиз ибн Аҳмад Бухорийдан (1057) фиқҳ, усул ал-фиқҳ, ҳадис, калом, фиқҳ илмларидан дарс олиб, замонасининг етук фиқҳ олими бўлиб етишади [6:28]. Сарахсий таниқли ҳанафий фақиҳи Шамс ал-Аима Ҳулвонийнинг шогирди эди [7]. Ҳулвонийнинг “Мадинат ул-улум”ини тамомлаганидан сўнг, у ўзининг мунозаралари ва китоблари билан илм зиёси бўлди [8:260] ва шунинг учун ҳам аллома устозининг “Имомлар қуёши” деган унвонини олди [9:17]. Имом Сарахсий ўз ҳаётини илмга бағишлаган ниҳоятда зиёли, адолатли фақиҳ олим бўлган. Кейинчалик унга нисбатан бир қанча тухматлар уюштирилди. Ҳукмдорга қарши фикрлари учун Сарахсий Қорахоний ҳукмдор Шамс ал-Малик II Насрхон томонидан милодий 1074 (ҳижрий 466) йилда зиндонга ташланади ва 15 йилдан кейин – 1088 йилда озод этилади. Озодликка чиққач, у Фарғонага таклиф этилади, Амир Ҳасан саройида иззат-эҳтиром билан кутиб олинади. Халқаро ҳуқуқ мавзусига бағишланган “Шарҳ ас-Сияр ал-Кабир”, яъни “Халқаро ҳуқуққа шарҳлар” асарини ўша ерда 1090 йилда ёзиб тамомлайди [5:252]. 1917 йилда алломанинг ушбу асари тўрт жилд асосида Ҳиндистоннинг Ҳайдаробод шаҳрида нашр этилган.

Буюк ватандошимиз Муҳаммад Абу Бакр Сарахсий ал-Ҳанафийнинг халқаро ҳуқуққа оид мумтоз асари **“Шарҳ ас-Сияр ал-Кабир”** фундаментал, ислом ва халқаро ҳуқуқнинг таянч қўлланмасидир. Ушбу асар “Халқаро ҳуқуққа оид шарҳлар” асари бўлиб, ислом ҳуқуқи соҳасида ҳам назариётчи, ҳам амалиётчи олим сифатида танилган Муҳаммад Шайбоний (750-805)нинг асари асосида “шарҳ” орқали таснифланган ислом ва халқаро ҳуқуққа бағишланган биринчи қомусий асар сифатида эътироф этилган. Сарахсийнинг ислом халқаро ҳуқуқига қўшган ҳиссаси улкандир. Бу соҳадаги бетакрор хизмати учун улуғ мутафаккирга “Ислом дунёсининг Гуго Гроцийси” деб лақаб беришган. Сарахсийнинг ушбу “шарҳ”ида тинчлик сулҳи шартномларининг узоғи билан 10 йил муддатга тузиш лозимлиги эслатилади [5:167]. Бунда тинчлик сулҳ шартномалари муайян мақсадлар асосида тузилади. Ушбу асар жами 5 жилддан иборат бўлиб, ислом ҳуқуқи тарихидаги сияр (халқаро ҳуқуқ)га бағишланган биринчи доктринал асардир. Асарнинг ҳар бир жилди алоҳида мавзулаштирилган бўлиб, асосан мудофаа сулҳи, тинчликни қарор топтириш каби мавзуларни қамраб олади. Мазкур асарни аллома Ўзганд шаҳрида зиндонда ёзишни бошлаган ва уни Фарғонада тамомлаган.

Айни шу даврларда ислом давлатларининг алоқалари кучайиб борган ва дипломатик алоқалар учун халқаро ҳуқуқ меъёрларининг зарурати юқори ҳисобланган. Ташқи сиёсат ва халқаро алоқалар воситаси сифатида дипломатик алоқалар ислом давлатчилигида муҳим аҳамият касб этган. Шу боис, ислом ҳуқуқи тамойилларига мос равишда дипломатик ва консуллик ҳуқуқи ҳам ривожланиб борган. Уммавийлар ва Аббосийлар даврига келиб, Араб халифалиги билан Ғарб ва Шарқ давлатларида ўзаро алоқалар янада кучайган. Хусусан, Уммавийлар билан уларнинг жойлардаги ноиблари ўртасида ҳижрий 59-132 йиллар оралиғида 62 марта элчилик сафарлари ташкил этилган, 59 марта ўзаро мактублар алмашинуви амалага оширилган. Бу эса ўз ўрнида Ислом ва халқаро ҳуқуқнинг ўша даврда шаклланган ва уни ҳамюртимиз томонидан таснифлаш орқали тизимли асосда илмий таҳлил қилингани мутлақ тан олишимиз зарур.

Шу ўринда халқаро ҳуқуқнинг турли масалалари юзасидан Сарахсий ва ғарб мумтоз олими Гуго Гроцийнинг қарашларини таққослаб ўтишимиз фойдадан холи эмас. Уруш ва тинчлик масаласида Гроцийнинг фикрича, фақат адолатли урушларга рухсат берилиши керак. Гуго Гроций уруш муаммоларни ҳал қилиш воситаси сифатида қабул қилиниши лозим деган фикрни илгари суради. Бунинг асоси сифатида халқлар ўртасидаги низони қонуний ҳал қилиш учун судларнинг йўқлигини даъво қилиб, бошқа томондан, уруш сабаблари фақат судга тортилиши мумкин бўлган сабаблар билан чекланиши кераклиги ҳақидаги фикрларини

баён этади. Масалан, у мулкни ҳимоя қилиш ва қайта тиклаш урушнинг сабаби ҳисобланишини таъкидлайди, шунингдек, жиноят ва жазо назариясини ишлаб чиқди [10]. Лекин, бундан беш аср илгари Абу Бакр Сарахсийнинг нодир асари "Шарҳ ас-Сияр ал-Кабир"нинг 1-жилди уруш ҳуқуқига бағишланган бўлиб, унда урушга тайёргарлик, уруш ҳаракатлари ва қурол қўллаш қонунийлиги ҳақида сўз юритилади. Унда отларни урушга тайёрлашдан тортиб жангда қўлланиладиган қурол-аслаҳаларгача бўлган саволлар муҳокама этилади ҳамда урушнинг натижаси ислом дини мақсадларига мувофиқ бўлиши лозимлиги таъкидланади [5:263]. Урушнинг фақат одилона олиб борилиши, тинч аҳолига озор етказмаслиги, инсон ҳуқуқларининг устунлиги ҳақида фикрлар асардан жой олган. Шунингдек, китобнинг 2-жилдида урушда қўлга киритилган ўлжалар хусусида ҳам сўз юритилади. Асар таҳлилидан келиб чиқиб, Абу Бакр ас-Сарахсийни том маънода фундаментал ва мукаммал асар муаллифи дея таърифлашимиз мумкин.

Шунингдек, Сарахсийнинг фиқҳ соҳасидаги дурдона асарларидан бири сифатида "ал-Мабсут" асарини алоҳида таъкидлаб ўтиш жоиз. Бу асар фиқҳ китобларининг қомуси деб юритилади. Сарахсийнинг ушбу асарига машҳур олим Абу Фазл Муҳаммад ибн Аҳмад Марвазийнинг (вафоти ҳижрий 334 й.) "Кофий" китоби асос бўлган. Олим бундай ёзади: "Мен яшаган замонда илмлар толиби бир неча сабаблар билан фиқҳдан узоқлашишларига гувоҳ бўлдим. Шу боис "Мухтасар"га шарҳ ёзиб, ҳар бир масалани ёритишда керакли маънодан ортиқча нарсани қўшмасликни, ҳар бир бобда ишончли бўлган маълумотлар билан чекланишни мақсадга мувофиқ топдим" [11:4]. Тарихий манбаларда аллома ўзининг машҳур "ал-Мабсут" асарини қамоқда шогирдларига ёддан айтиб ёздирганлиги қайд этилган. У нафақат бу китобларни, балки ўн икки минг рисолани ёддан ўрганганлиги тарихий манбаларда қайд этилган [12:5]. Сарахсийнинг фиқҳ соҳаларига бағишланган **"**ал-Мабсут**"** асари унинг нодир асаридан бўлиб, мазмун-моҳиятан салмоқли китоблардан биридир. Унинг "**ал-Мабсут" асари ҳозиргача усул ва фуру илми соҳаларида асосий дарслик сифатида ўрганилади.** Унда ислом ҳуқуқшунослигига хос кўплаб масалалар ва уларнинг ечимлари юзасидан баҳс юритилади. **Шу сабабли ҳам имом Сарахсийга нисбатан "Соҳибул Мабсут" дея асарнинг ҳам мавқеини билдириб ўтишади. Бу асар** ҳар замон учун етарли даражада илм манбаи бўлиб келмоқда.

Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Абу Саҳл ас-Сарахсий ал-Ҳанафий – усулчи фақиҳ, мужтаҳид, мутакаллим ва мунозир бўлган [13:202]. Манбаларда унинг яна қуйидаги асарлари қайд этилади: "Усулул-фиқҳ" (Фиқҳ назарияси), "Ашрот ус-соа" (Қиёмат шартлари), "Шарҳ Адабул-қозий лил Хассоф" (Хассофнинг "Қозилик адаби"га шарҳ), 15 жилдли "Наҳв илми ҳақида кенг қамровли китоб" [14:117], "Шарҳ ал-Жомеъ ал-кабир" ("Катта мажмуа"га шарҳ), "Шарҳ ал-Жомеъ ас-сағир" ("Кичик мажмуа"га шарҳ), "Ал-фавоидул-фиқҳийя" (Фиқҳга доир фойдалар), "Шарҳ Мухтасар ат-Таҳовий" (Таҳовийнинг "Мухтасар"ига шарҳ) каби нодир китобларни кўришимиз мумкин [6:29].

ХУЛОСА

Имом Сарахсий ҳанафийларнинг тез-тез иқтибос келтириладиган фақиҳларидан биридир. Бетакрор илм соҳиби, ҳамюртимиз Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуфнинг "Кифоя" асарида Ҳанафий мазҳаби ҳуқуқшуносларини табақаларини санаб ўтган [15:54-55]. "Фақиҳ" номини олганларнинг даражалари бир хил эмас, балки уларнинг даражалари етти турга бўлинган. Биринчи табақага шариат миқёсида ижтиҳод қилган улкан имомлар, бунда тўрт мазҳаббоши бўлган имомларимиз киради. Ҳанафий мазҳабининг асосчиси Абу Ҳанифа *мутлақ мужтаҳид* сифатида танилган биринчи тоифага кирадилар. Абу Ҳанифанинг шогирдлари Абу Юсуф, Муҳаммад Шайбоний ва Абу Ҳанифанинг бошқа шогирдлари иккинчи тоифага киритилган бўлиб, улар *Ҳанафий мазҳаби ичида мужтаҳид* сифатида танилганлар. Улар асосий қоидаларга дахл қилмаган ҳолда баъзи фаръий ҳукмларда устозларига хилоф қилишлари мумкин. Учинчи табақа мазҳаббоши имомдан ривоят қилинмаган масалаларда ижтиҳод қиладиган фақиҳлар табақаси бўлиб, Хассаф, Таҳовий, Ҳулвоний, Баздавий, Шамсул Аимма ас-Сарахсий

ISSN 2181-9572

ва бошқалар ўз шайхлари ишлаб чиққан қоидалар асосида мазкур шайхлардан бирорта ривоят қолмаган масалаларда ҳукм чиқариш ҳуқуқига эга *мужтаҳид* ҳисобланади. Демак, бундан билишимиз мумкинки, имом Сарахсий ҳанафий мазҳаби олимлари ичида юксак ўринга эга бўлиб, учинчи тоифага кирувчи мужтаҳид ҳисобланади.

Хулоса қилиб айтганда, буюк аждодимизнинг илмий меросларини оммалаштиришга бўлган зарурат сезилмоқда ва бунда биз ёшлар чуқур илмий изланишлар олиб боришимиз, ноёб асарларни илмий муомалага киритишимиз ва бу орқали Ислом илми ва маданиятини жаҳонга танитишимиз зарур бўлади. Айниқса, бизнинг ўлкамиз илм ўчоғи эканлиги, ҳар давр учун энг забардаст алломаларимизга эга эканлигимиз ўз ўрнида ҳам шараф, ҳам масъулиятдир. Барчамизга маълумки, кўплаб соҳаларнинг етакчилари бизнинг диёримиздандир. Ҳозирги шароит ва имкониятлардан оқилона фойдаланган ҳолда биз асл ҳуқуқ соҳасининг етакчиси имом Сарахсий ҳаёти ва биз авлодларга қолдирган буюк меъросини чуқурроқ ўрганишимиз зарур бўлиб, халқаро майдонда юртимиз номини янда улуғлашимиз лозим.

Шу ўринда айрим Ғарб тадқиқотчилари томонидан бир ёқлама тадқиқотлар билан чегараланиш илмий холисликни амалга оширишда тўсқинлик қилмоқда. Халқаро ҳуқуқ соҳасида Ғарб олимларининг асарлари эътироф этилса-да, ушбу олимлардан бир неча асрлар аввал яшаб ўтган юртимиз алломалари томонидан ҳуқуқ йўналишида битилган асарларнинг аҳамияти юқори ҳисобланади. Фикримиз исботи сифатида Имом Сарахсийнинг биз юқорида ёритиб ўтган асарларини келтиришимиз мумкин. Бу эса, ўз навбатида, Шарқ алломаларининг халқаро ҳуқуқ соҳасидаги изланишлари, асарлари ва бизга қолдирган илмий меъролари беқиёс эканлигидан далолат беради. Ислом ва халқаро ҳуқуқда ҳам бизнинг алломаларимиз дунё миқёсида етакчилик қилишган, уларнинг илмий кашфиётлари ҳали ҳамон дунё ҳамжамиятини лол қолдириб келмоқда.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Yuldasheva G. Xalqaro huquq. – T.: TDYU, 2018.
2. Umarxonova D.Sh., Umriddionov A.I. Vizual Xalqaro huquq. – T.: Yuridik adabiyotlar publish, 2021.
3. Ochilov B.E., Odilqoriyev X.T. Xalqaro ommmaviy huquq. – T.: Adolat, 2007.
4. Scatt J. “The Spanish Origin of International Law”. – N.Y.: 1928.
5. Юнусов Ҳ. Ислом ва халқаро ҳуқуқ. Ислом халқаро ҳуқуқ таълимоти: Сарахсийнинг халқаро-ҳуқуқий қарашлари. Монография. – Т.: Лессон пресс, 2022.
6. A’zamxo‘jayev S., Zikrullayev M., Shojalilov Sh., Mo‘minov D., Saidjalilov S. 100 Markaziy Osiyo mutafakkirlari. Toshkent Islom universiteti; – T.: Yangi nashr, 2011.
7. Norman Calder. “as-Sarakhsi”, Muhammad b. Ahmad b. Abu Sahl Abu Bakr, Shams al- A’imma. Encyclopedia of Islam (Leiden: Brill, 1997 Second Edition) // www.academia.edu
8. Abd al-Hai al-Laknavi, al-Fawaid al-Bahiyah fi Tarajim al-Hanafiyah (Quetta: Maktaba Omariyah).
9. Rafiq al-Ajam. “Biography of Imam Sarakhsi”, “Usul al-Sarakhsi”. Karachi: Qadimi Kutub Khana.
10. Pleaders. Article of “Father of internationl law”, july 3, 2022.
11. Сарахсий Муҳаммад ибн Аҳмад. “Мабсут” Биринчи жуз. – Байрут: Дор ал-маърифа, 1989.
12. Introduction of Abu al-Wafa al-Afghani on Usul al-Sarakhsi. Beirut: Dar al-Kutub al-lliyah, 1993.
13. Абдуллоҳ Абдулҳамид Саад. Ўрта Осиё олимлари қомуси. Имом Бухорий илмий-маърифий маркази, 2007.
14. Уватов У. Ренессанс олимлари қомуси. – Т.: Ўзбекистон халқаро Ислом Академияси, 2021.
15. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Кифоя. 1-жуз. – Т.: Ҳилол-Нашр, 2021.